

Terminološki i metodološki aspekti u proučavanju zaštite stare knjižnične građe

Hasenay, Damir; Krtalić, Maja

Source / Izvornik: **Libellarium** : časopis za povijest pisane riječi, knjige i baštinskih ustanova, 2009, 1, 203 - 220

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:454193>

Rights / Prava: [Attribution 4.0 International](#)/[Imenovanje 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-04**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Terminološki i metodološki aspekti u proučavanju zaštite stare knjižnične građe

Damir Hasenay, dhasenay@ffos.hr

Maja Krtalić, mkrtalic@ffos.hr

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet, Odsjek za informacijske znanosti

Libellarium, 1, 2 (2008): 203 – 220.

UDK: 025.7/.9:09

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 3. studenog 2008.

Sažetak

Svrha je rada ponuditi detaljniji uvid u problematiku zaštite stare knjižnične građe kao doprinos njezinu očuvanju i dugotrajnom korištenju. Zaštita knjižnične građe složeno je pitanje koje se može promatrati s više aspekata. Pored razumijevanja temeljnih pitanja od čega štitimo knjižničnu građu te tko se bavi zaštitom, treba razumjeti i povezanost zaštite s poslanjem, funkcijom, okvirima i poslovanjem institucije unutar koje se ona provodi. U radu se terminološki razrađuju temeljni pojmovi problematike zaštite knjižnične građe s posebnim naglaskom na staru knjižničnu građu te se daje sustavan pregled razina, koncepata, pristupa i metoda zaštite knjižnične građe. Teorijski se razmatra upravljanje i organizacija zaštite stare knjižnične građe te se prikazuju neki od metodoloških aspekata u proučavanju zaštite. Analizirano je nekoliko praktičnih primjera koji mogu poslužiti kao ogledni modeli. Uvid u problematiku zaštite kakav je iznesen u radu valja razumjeti kao podlogu za daljnju primjenu na slične primjere.

KLJUČNE RIJEČI: zaštita knjižnične građe, stara knjižnična građa, stara knjiga, povijesne novine, organizacija i upravljanje zaštitom, opis stanja knjižničkog fonda.

Uvod

Zaštita knjižnične građe složen je pojam i može se promatrati s više aspekata. Vrlo se često shvaća pomalo jednoznačno i parcijalno. Pod tim se pojmom gotovo u pravilu podrazumijeva konzervacija i restauracija pojedinačnih primjeraka knjižnične građe, pogotovo kada je u pitanju stara knjižnična građa. Pritom često izostaje razumijevanje aktivnosti koje se u svrhu zaštite mogu provoditi u svakodnevnom poslovanju institucija u kojima je knjižnična građa pohranjena. Isto tako treba imati na umu da se zaštita knjižnične građe provodi unutar određenih okvira kao što su npr. ekonomski, pravno-zakonodavni, administrativni i sl., te da unutar tih okvira postoji čitav niz čimbenika koji mogu utjecati na planiranje i provođenje zaštite. Parcijalna i jednoznačna primjena određenih aktivnosti u zaštiti knjižnične građe bez

jasno definirane svrhe i cilja poduzimanih aktivnosti dovodi do neracionalnog trošenja resursa uz izostanak očekivanih rezultata. Zaštiti knjižnične građe treba pristupati sveobuhvatno i sustavno, uzimajući u obzir važnost dobrog upravljanja i organizacije zaštite kao integralnog dijela ukupnog poslovanja knjižnice i drugih informacijskih ustanova. Kako bi se to moglo ostvariti, nužno je neprestano razvijati i preispitivati teorijske postavke i modele vezane za upravljanje i organizaciju zaštite knjižnične građe te iznalaziti načine njihove primjene u praksi. Zaštitu knjižnične građe moguće je proučavati na različite načine i u različitim kontekstima, ali je isto tako potrebno jasno definirati temeljne postavke koje trebaju biti univerzalne bez obzira na način i kontekst proučavanja. Neke su od temeljnih postavki terminologija i metodologija u proučavanju zaštite knjižnične građe čije razumijevanje predstavlja polazište za daljnja istraživanja i primjenu rezultata u praksi. Promišljanje zaštite knjižnične građe u svjetlu razjašnjavanja temeljnih pojmova koji se susreću u toj problematici može doprinijeti jasnijem sagledavanju i pozicioniranju parcijalnih aktivnosti u zaštiti knjižnične građe unutar cjelokupnog konteksta djelovanja baštinskih ustanova. To se može postići jasnim određivanjem značenja temeljnih pojmova i uspostavljenjem njihova hijerarhijskog odnosa. S obzirom na sveobuhvatnost i složenost ove problematike vrlo su važne i metodološke postavke u planiranju aktivnosti zaštite knjižnične građe. Jasne metodološke postavke potrebne su u svim fazama upravljanja i organizacije zaštite knjižnične građe jer se jedino na taj način dolazi do relevantnih podataka na osnovi kojih je moguće odrediti, oblikovati i usmjeriti sve daljnje aktivnosti u zaštiti. Tek potpunim sagledavanjem i objedinjavanjem svih aspekata u proučavanju zaštite knjižnične građe može ju se sustavno i sveobuhvatno razumjeti kao cjelinu, a time i primijeniti na specifične dijelove ukupnog korpusa nacionalne baštine kao što je to stara knjižnična građa.

Terminološka razrada temeljnih pojmova u zaštiti (stare) knjižnične građe

Zaštita knjižnične građe naizgled je razumljiv i logičan pojam. Knjižnična građa namijenjena je javnosti i pod određenim uvjetima stavlja se na raspolaganje korisnicima. Dakle knjižnična je građa u biti javno dobro namijenjeno cjelokupnoj zajednici i treba ju zaštititi. Logično pitanje koje donekle usložnjava tumačenje tog pojma, osobito kada zaštitu knjižnične građe treba provesti u praksi, jest sljedeće: od koga i/ili od čega treba zaštititi knjižničnu građu? Zaštititi ju od korisnika kojima je namijenjena bilo bi u suprotnosti s njezinom temeljnom definicijom. Zaštititi ju pak od stručnog osoblja koje radi u knjižnicama, te ujedno ima zadaću skrbiti o građi i obavljati poslove zaštite, također nije smisljena zadaća. Knjižničnu građu dakle treba općenito štiti od propadanja i gubitka primarne funkcije, a to je čitljivost i prenošenje informacija. Ovakvo općenito gledište ukazuje na složenost sveukupne problematike zaštite i nameće potrebu što jasnijeg definiranja aktivnosti koje se u

zaštiti provode. U tom pogledu valja razumjeti da se aktivnosti u svrhu zaštite građe na praktičnoj razini moraju slojevito i kapilarno provoditi u svim segmentima knjižničnog poslovanja. To zahtijeva sustavan pristup ovoj problematici i dobro razumijevanje interakcije knjižničnog poslovanja i zaštite građe. Dakle zaštitu knjižnične građe treba implementirati u praksi kao jedan od segmenata poslovanja knjižnice. Odluke prilikom nabave građe, odluke o njezinom kasnijem čuvanju ili odbacivanju te odluke o načinu korištenja u izravnoj su vezi s odlukama o zaštiti. Primjerice odluka o tome hoće li se građa nabavljati u mekom ili tvrdom uvezu isprepliće se s odlukom koliko će se dugo određena vrsta građe čuvati. Te odluke usmjeravaju i daljnje aktivnosti u zaštiti, od prevezivanja, osiguravanja optimalnih uvjeta pohrane i čuvanja do konzerviranja i/ili restauriranja. Isto tako odluka o načinu korištenja knjižničnom građom također usmjerava aktivnosti vezane za zaštitu. Ako se uzme primjer novinske građe, odluka o davanju izvornika na korištenje podrazumijeva smanjivanje njezine trajnosti, što je primjereno ako poslovanje institucije ne uključuje čuvanje izvornika novina. U slučajevima korištenja novinama u institucijama koje pak imaju obvezu čuvanja izvornika, primjereniji je način korištenja takvom građom u preformatiranom obliku.

Provođenje zaštite knjižnične građe također je usko povezano i s poslanjem institucije u kojoj je građa pohranjena (Foot 2001: 7). Zaštita knjižnične građe ne razumijeva se i ne provodi jednako u svim vrstama knjižnica, te se njena provedba može bitno razlikovati. U nacionalnoj knjižnici čije je poslanje skrb o trajnom očuvanju nacionalne baštine, aktivnosti zaštite poduzimat će se u skladu s tim. S druge strane npr. visokoškolske knjižnice štite građu važnu za sveučilišta, s posebnim naglaskom na dostupnost i zaštitu informacija u elektroničkom okruženju, često pohranjenih u repozitorijima institucija. Školska knjižnica, nastojeći podržavati i suvremeno pratiti nastavni proces, neće aktivnosti zaštite usmjeravati prema čuvanju zastarjelih udžbenika i literature, već će revizijom i otpisom te optimalnim uvjetima čuvanja osiguravati da građa ostane u najboljem stanju dok postoji potreba za njezinim korištenjem. Specijalne vrste knjižnica također će slijediti svoje poslanje u aktivnostima zaštite. Samostanske ili muzejske knjižnice koje posjeduju vrijednu građu u statusu kulturnog dobra suočit će se s iznalaženjem najboljeg rješenja za očuvanje te građe koju je najčešće potrebno restaurirati, što je vremenski i financijski zahtjevno. Narodne pak knjižnice aktivno će štiti lokalnu zavičajnu građu kao dio baštine koja zahtijeva trajno čuvanje, dok će druge aktivnosti zaštite biti usmjerene prema uslugama koje se nude korisnicima.

Pored razumijevanja interakcije poslovanja knjižnice i zaštite knjižnične građe, potrebno je razumjeti i temeljna svojstva materijala knjižnične građe te vrste i uzroke njezinog oštećivanja. Iz prethodno navedenoga vidljivo je da postoji više aspekata u zaštiti knjižnične građe koji tek objedinjeni donose željene rezultate. Naime zaštita knjižnične građe nije ni samo skup određenih preventivnih mjera kojima se zaustavljaju prirodni procesi starenja. U prvom redu to je nemoguće u potpunosti provesti budući da se ti procesi nikako ne mogu zaustaviti, već samo usporiti. Drugo je pak pitanje do koje mjere usporiti, a odgovor na njega nije jednostavan kada se dođe na praktičnu

(operativnu) razinu. Prirodni procesi starenja predstavljaju čitav niz fizikalnih i kemijskih degradacijskih procesa čija brzina (kinetika) ovisi o velikom broju čimbenika, od mikroskopskih i makroskopskih svojstava materijala građe do mikroklimatskih uvjeta pohrane. Na tragu isključivo toga gledišta, tumačenje pojma zaštite knjižnične građe svelo bi se na zaštitu od brojnih čimbenika koji ju ugrožavaju, kao što su vlaga, temperatura, biološki čimbenici (plijesni, kukci, glodavci i sl.), svjetlost, zagađivači iz okoline, prirodne i druge vrste katastrofa itd. Međutim sve te postavke zapravo su samo parcijalni pogledi te postoji još niz aspekata s kojih se može promišljati i definirati pojam zaštite građe.

U svrhu pravilnog tumačenja pojma *zaštita knjižnične građe* valja postaviti temeljno i ključno pitanje: tko se bavi i/ili tko bi se trebao baviti poslovima zaštite? Nisu li to u prvom redu školovani knjižničari kojima je građa povjerena na skrb? Trebaju li onda knjižničari znati mehanizme prirodnog starenja materijala i mogućnosti njihovog usporavanja, moraju li znati postavljati zamke za glodavce ili pak biti stručnjaci za protupožarnu zaštitu? Prema još jednom podjednako nejasnom i suženom gledištu, zaštitom se isključivo bave školovani restauratori i konzervatori koji različitim stručnim zahvatima oštećenoj građi vraćaju izvorni oblik ili pak neoštećenu građu konzerviraju u svrhu zaštite materijala. Isto tako u literaturi (Feather 2007: 6) se mogu naći i sasvim općenita tumačenja da su zaštita i čuvanje knjižnične građe zadaci cjelokupne zajednice, što je zapravo potpuno točno, ali i pomalo beskorisno tumačenje, jer se istovremeno odnosi na sve i ni na što konkretno. Evidentno je da se problematikom zaštite knjižnične građe treba baviti šira zajednica, a ne samo specijalizirani stručnjaci koji mogu riješiti tek dio problema. Vidljivo je dakle da pojam zaštite knjižnične građe nije nimalo jednostavan i jednoznačan, posebice ako mu se želi sustavno i sveobuhvatno pristupiti. Stoga kvalitetni, konkretni i učinkoviti rezultati poduzetih mjera zaštite knjižnične građe proizlaze iz interakcije i ispreplitanja cijeloga niza pomno planiranih aktivnosti na nekoliko razina.

Uzimajući u obzir prethodno razmatranje, prilično sveobuhvatna definicija zaštite knjižnične građe bila bi sljedeća:

Zaštita knjižnične građe obuhvaća stratešku, tehničku i operativnu razinu djelovanja te sva administrativna, pravna i financijska pitanja, kadrovsku politiku, kao i koncepte, pristupe, metode, tehnike i postupke bitne za čuvanje i dobrobit knjižnične građe te informacija koje ona sadrži.

Navedena je definicija zapravo nadograđena na definiciju iz dokumenta *IFLA-ina načela za skrb i rukovanje knjižničnom građom* (2003: 11) koja kaže:

Definicija pojma „zaštita“ obično obuhvaća sva upravna, administrativna i kadrovska pitanja bitna za čuvanje i dobrobit knjižničnih zbirki.

Kako bi se razumjelo u kojem je odnosu određena aktivnost zaštite prema ostalim nadređenim i podređenim aktivnostima te kako bi se jasnije shvatila svrha i cilj

određene aktivnosti, potrebno je jasno razumjeti temeljnu terminologiju i hijerarhiju u zaštiti knjižnične građe. Pojam zaštite moguće je razmatrati i tumačiti na trima razinama:

A. strateška razina – provodi se najčešće na nacionalnoj i/ili međunarodnoj razini, a obuhvaća:

1. osmišljavanje nacionalnih i međunarodnih projekata zaštite knjižnične građe
2. pokretanje inicijativa za zaštitu knjižnične građe u kontekstu zaštite cjelokupnog korpusa nacionalne baštine
3. predlaganje, dopune i korekcije zakonske regulative zaštite knjižnične građe
4. promicanje i produbljivanje svijesti u stručnoj i široj javnosti o važnosti zaštite knjižnične građe kao dijela pisane baštine u očuvanju (nacionalnog) identiteta
5. poticanje i organizaciju obrazovanja i edukacije stručnjaka za zaštitu knjižnične građe
6. osnivanje stručnih tijela i povjerenstava na nacionalnoj i međunarodnoj razini koja će koordinirati aktivnosti vezane za zaštitu knjižnične građe i sl.

B. tehnička razina – obuhvaća stručno-znanstvenu problematiku vezanu za specifičnosti materijala knjižnične građe, čimbenike koji ih ugrožavaju te metode i postupke restauracije i konzervacije, primjerice:

1. istraživanja specifičnosti i sastava pojedinih materijala knjižnične građe raznim kemijskim, fizikalnim i mehaničkim metodama i postupcima
2. primjenu restauratorskih i konzervatorskih načela u zaštiti pojedinih primjeraka knjižnične građe
3. razvoj i primjenu novih metoda u zaštiti materijala knjižnične građe
4. multidisciplinarna (prirodoslovna, tehnička, povijesna, lingvistička, kulturološka, sociološka i sl.) istraživanja konteksta u kojem su nastajali pojedini primjerci knjižnične građe
5. istraživanja interakcija raznovrsnih čimbenika (mikroklimatskih, kemijskih, bioloških i sl.) s materijalima knjižnične građe i sl.

C. operativna razina – uključuje pitanja s kojima se gotovo svakodnevno susreću knjižničari, informacijski stručnjaci i druge stručne osobe koje skrbe o prikupljanju, čuvanju, pohrani i organizaciji knjižnične građe, kao što su primjerice:

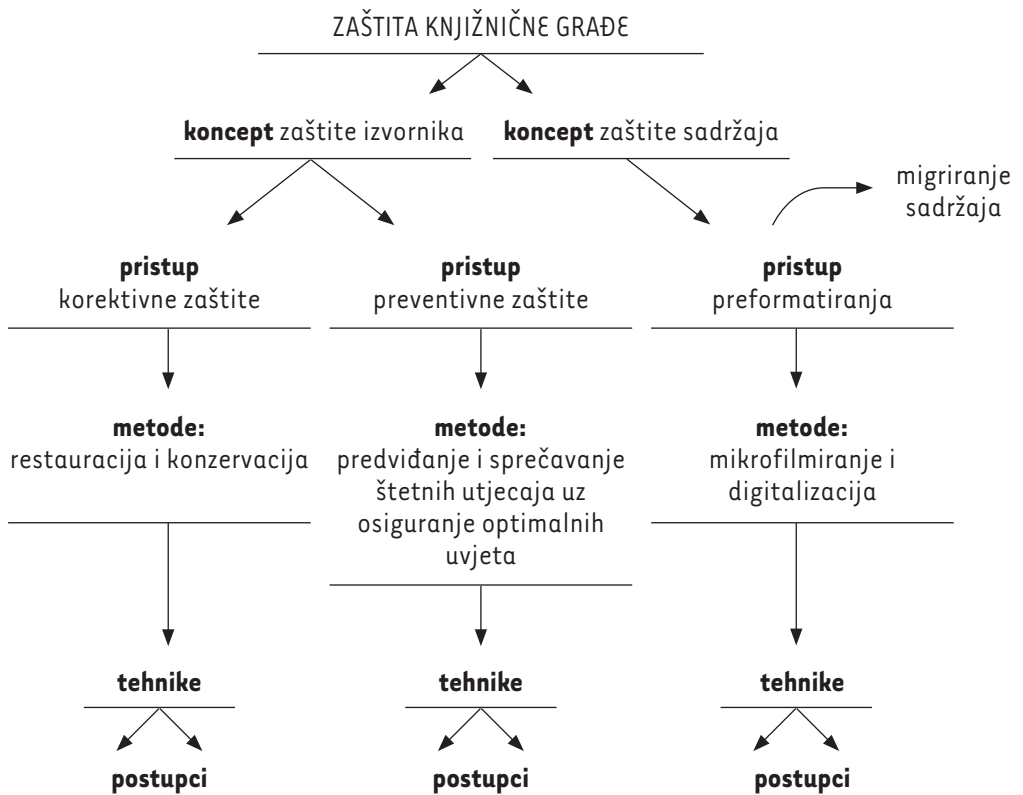
1. specifična pitanja pohrane knjižnične građe, kontrole i regulacije mikroklimatskih uvjeta te propisani standardi za njezinu pohranu i prenošenje
2. rad s korisnicima u vezi s pitanjima zaštite knjižnične građe

3. provođenje zakonske i stručne regulative poslova zaštite knjižnične građe i druga sigurnosna pitanja (protupožarna, protuprovalna, protupoplavna i sl. zaštita)
4. organizacija poslovanja u pravnom i financijskom okviru rada ustanove u kojoj je knjižnična građa pohranjena
5. kreiranje i primjena kriterija za vrednovanje, procjenu i odabir pojedinih jedinica knjižnične građe koje se upućuju u postupak restauracije i sl.

Pored sagledavanja zaštite kroz navedene razine, potrebno je razumjeti i odnos između nekoliko termina (pojmov) koji se često koriste kada je riječ o zaštiti knjižnične građe. U prvom redu to se odnosi na termine kao što su koncept, pristup, metoda, tehnika i postupak. Ovo razumijevanje nema samo terminološko–jezični značaj već je bitno i za uspostavljanje hijerarhije u planiranju i provođenju zaštite. Koncept valja promatrati kao opću ideju u izvođenju zaštite. Primjerice može se razlikovati koncept zaštite materijalnog nositelja informacije (izvornika) i koncept zaštite sadržaja neovisno o materijalnom nositelju. Pristup pak valja razumjeti kao osmišljen način organizacije aktivnosti zaštite unutar pojedinog koncepta. Tako se npr. unutar koncepta zaštite izvornika razlikuje preventivni i korektivni pristup. Pritom preventivni pristup grupira sve one aktivnosti koje će pridonijeti prevenciji oštećenja i propadanja knjižnične građe, dok korektivni pristup uključuje sve aktivnosti koje oštećenoj knjižničnoj građi vraćaju prvobitnu funkciju i/ili sprečavaju njezino daljnje propadanje. Razumijevanje pojmova koncepta i pristupa zaštite knjižnične građe važno je u kontekstu planiranja i provođenja aktivnosti na svim razinama. Sljedeći je segment ove 'terminološke vertikale' pojam metode zaštite knjižnične građe. Unutar određenog koncepta i pristupa zaštiti knjižnične građe metode treba promatrati kao konkretne i definirane mjere koje se poduzimaju pri realizaciji ciljeva zaštite. Primjena određene metode zaštite knjižnične građe prvenstveno je povezana s tehničkom i donekle operativnom razinom. Pojam tehnike i postupka zaštite knjižnične građe treba razumjeti kao jasno definirane i determinirane izvedbene korake u provedbi određene metode zaštite. Grafički je to razmatranje prikazano u prilogu 1.

Neučinkovita i parcijalna zaštita knjižnične građe najčešći je rezultat krivog poimanja i tumačenja određenih aktivnosti. Tako primjerice shvaćanje digitalizacije kao koncepta i/ili pristupa zaštiti, kao i npr. shvaćanje restauracije i konzervacije kao isključivih i jedinih načina zaštite knjižnične građe, u pravilu dovodi do neučinkovitog i neracionalnog iskorištavanja resursa te izostanka željenog rezultata zaštite.

Zaštita knjižnične građe tradicionalno se, a to je čest slučaj i danas, prvenstveno vezala uz onu građu koja se smatrala vrijednom, rijetkom i starom (Eden, Feather i Matthews 1994: 5). Pritom je bitno promotriti jesu li pojmovi 'vrijedno', 'rijetko' i 'staro' jasno i jednoznačno definirani. Vrijednost građe općenito može biti intelektualna, povijesna, zavičajna, estetska, sadržajna, materijalna i sl., a njezina je rijetkost određena brojem primjeraka odnosno jedinstvenošću. U sustavnom i dobro osmišljenom pristupu zaštiti

Prilog 1. 'Terminološka vertikala' pojmovu u zaštiti knjižnične građe

knjižnične građe potrebno je jasno odrediti (su)odnos tih pojmova i građe koju želimo zaštititi. Što se pak tiče pojma 'stara knjižnična građa', valja napomenuti da ga je potrebno razlikovati u odnosu na vrstu građe. Iako često korišten, taj pojam nije uvijek jednoznačan. U definiciji pojma 'stara knjiga' radi se o knjizi koja je vremenski omeđena razdobljem od Gutenbergova izuma tiska u 15. stoljeću (1455.) pa sve do sredine 19. stoljeća (1830. – 1850. ili ovisno o tehnološkom napretku u tisku u određenoj zemlji) (Katić 2007: 40). U Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu hrvatskom starom knjigom smatra se ona tiskana do 1835. godine prema kriteriju jezika i pisma, budući da je te godine prihvaćeno štokavsko narječje kao osnovica standardnoga hrvatskoga književnog jezika (Katić 2007: 41). Rječnička definicija pojma 'star' višeznačna je i definira se kao „koji potječe iz prošlosti, raniji, prošli; koji postoji odavna; koji je ustaljen i dobro poznat; koji je rabljen“ (Hrvatski enciklopedijski rječnik 2002: 1232) ili „koji je stariji od onoga što nastaje danas u istoj vrsti“ (Hrvatski enciklopedijski rječnik 2002: 1233). Pojam 'povijesna knjiga' rijetko se upotrebljava. Što se tiče tog termina u stranim jezicima, primjerice u engleskom, u literaturi se najčešće nalaze pojmovi *rare book* i *hand press book*. Iz prethodno navedenog razvidna je slojevitost

pojma 'stara knjiga', koji se može odrediti kao vremenska kategorija i kao sociološko-povijesna kategorija razvoja jezika i pisma u nekom društvu, ali i u smislu tehnološkog postupka proizvodnje knjige.

Kada se radi o novinama kao staroj građi, često se koriste pojmovi 'povijesne' ili 'stare' novine. U stranoj stručnoj literaturi ti se pojmovi odnose na novine koje su izlazile u razdoblju od početka objavljivanja do 1850. U nazivima projekata koji se bave problematikom zaštite hrvatske novinske građe pojavljuje se pojam 'stare novine'. U tom bi slučaju primjereniji bio pojam 'povijesne novine', koji se odnosi na sve novine koje su izlazile do kraja 19. stoljeća. U nekim pak slučajevima povijesne se novine vremenski različito određuju. Primjerice povijesnim osječkim novinama smatraju se novine i časopisi objavljeni u Osijeku od pojave prvih novina (1848.) pa do kraja Drugoga svjetskog rata (Vinaj 1998: 1). Uobičajen pojam u stranoj stručnoj literaturi za tu vrstu građe jest engl. *historical newspapers* i njem. *historische Zeitungen*. Slijedom navedenog u ovom će se radu upotrebljavati pojam 'povijesne novine', koji se u konkretnom slučaju odnosi na sve novinske naslove koji su na hrvatskim prostorima izlazili do kraja Drugog svjetskog rata.

Iz navedenoga je vidljiva potreba proučavanja zaštite stare knjižnične građe s terminološkog aspekta. Pravilno tumačenje pojma 'stara knjižnična građa' i razumijevanje ostalih temeljnih pojmova u okviru te problematike predstavljaju polazište za planiranje i provedbu mjera njezine zaštite.

Upravljanje i organizacija zaštite (stare) knjižnične građe

Sustavne i sveobuhvatne mjere koje se poduzimaju u cilju postizanja kvalitetne i učinkovite zaštite knjižnične građe nužno moraju biti dobro i promišljeno upravljane te, iznad svega, detaljno organizirane. Upravljanje zaštitom knjižnične građe podrazumijeva niz osmišljenih koraka koji prožimaju sve razine u zaštiti, a istovremeno usmjeravaju cijeli proces prema jasno definiranom cilju. To je nužno i s gledišta kontrole i evaluacije pojedinih segmenata u cjelokupnom procesu zaštite. Organizacija pak podrazumijeva niz mjera koje se poduzimaju pri provođenju zacrtanih ciljeva (Cloonan 1993: 9). Ovaj organizacijski aspekt vrlo je važan osobito sa stanovišta učinkovitosti zaštite. Upravljanje i organizacija zaštite ponovno se počela intenzivnije promišljati i dobila je na značenju u digitalnom okruženju kada se pokazalo kako digitalni dokumenti nikako ne mogu biti prepušteni vremenu i njihovom se zaštitom mora aktivno upravljati (Beagrie i Jones 2002). Međutim zaštita tradicionalne knjižnične građe isto tako zahtijeva aktivno i planirano upravljanje, iako je ono često bivalo zanemareno zbog pretpostavke da se ta građa može ostaviti bez nadzora u relativno uobičajenim uvjetima pohrane, s obzirom da je zbog svojih materijalnih svojstava podložnija sporijem propadanju. Dakle upravljanje i organizacija zaštite

podrazumijevaju sustavan i sveobuhvatan pristup koji je primjenjiv neovisno o vrsti institucije i vrsti građe, ali koji dopušta poštivanje specifičnih potreba za zaštitom (Feather 2007: 10). Upravljanje zaštitom može se provoditi kroz sljedeće elemente:

1. strateško-teorijski - planiranje, izrada programa, planova i politike zaštite na nacionalnoj razini i razini institucije, uključujući suvremene teorijske spoznaje o zaštiti knjižnične građe te prateći primjere dobre prakse
2. ekonomsko-pravni - upravljanje dostupnim financijskim resursima i iznalaženje dodatnih resursa za provođenje redovitih i izvanrednih aktivnosti zaštite; praćenje zakona, pravilnika i standarda
3. edukativni - edukacija i obrazovanje osoblja za provođenje redovitih aktivnosti zaštite te, po potrebi, osposobljavanje za specifične aktivnosti zaštite, uključivanje znanja o zaštiti knjižnične građe u kurikulum obrazovanja informacijskih stručnjaka
4. materijalno-operativni - ispitivanje stanja fonda, procjena uvjeta skladištenja, procjena brzine propadanja materijala, manipulacija građom, primjena metoda i tehnika zaštite
5. kulturološko-društveni - kreiranje i primjena kriterija vrednovanja i selekcije građe za čuvanje i zaštitu; stvaranje novih usluga i usluga s dodanom vrijednošću kao doprinos društvenom razvoju.

Kada razmatramo strukturu i podjelu ovih općih elemenata, uočljivo je da iz njih mogu proizaći specifični modeli ovisno o vrsti institucije u kojoj se provodi zaštita te vrsti građe koja se želi zaštititi (Merrill-Oldham, Morrow i Roosa 1991: 31). Kada je u pitanju stara knjižnična građa, upravljanje i organizacija zaštite usmjereni su prema njezinim već ranije spomenutim obilježjima. Ako se promatra strateško-teorijski element upravljanja zaštitom stare knjižnične građe, bitno je naglasiti potrebu postojanja jasne politike zaštite te vrste građe na nacionalnoj razini. To podrazumijeva detaljan uvid u vrste i broj institucija koje posjeduju staru knjižničnu građu te njihove fondove. Usprkos naporima koji su već poduzeti i poduzimaju se u skladu s tim, valja napomenuti da je to aktivan proces koji zahtjeva stalna ulaganja u pogledu stvaranja sveobuhvatnog popisa te građe. Dobar je primjer navedenoga i postojanje čitavog niza samostanskih knjižnica u našem okruženju čiji su fondovi još uvijek zatvoreni, neotkriveni te često zanemareni. Što se pak tiče ekonomsko-pravnog elementa upravljanja zaštitom stare knjižnične građe, nužno je neprestano iznalaženje financijskih sredstava i vrlo jasna pravna regulativa. Uzmimo li se u obzir prethodna razmatranja, razvidno je da se ta problematika može rješavati isključivo na strateškoj razini. Stoga je nužno postojanje jasne i sveobuhvatne strategije financiranja tih aktivnosti na nacionalnoj razini. Time bi se izbjegla fragmentarna, parcijalna i kratkotrajna rješenja, a doprinijelo bi se sustavnom upravljanju i organizaciji zaštite stare knjižnične građe. U pogledu pravne regulative nužno je pak neprestano preispitivati i prilagođavati postojeći pravni okvir

u kojem se aktivnosti na zaštiti stare knjižnične građe odvijaju. Edukativni elementi također su vrlo važni i prožimaju sve razine zaštite. Edukacija je bitna za obavljanje niza specifičnih i redovitih aktivnosti zaštite stare knjižnične građe. Isto tako važno je tu tematiku uključiti u obrazovne sadržaje budućih informacijskih stručnjaka, koji će navedena znanja upotrijebiti u konkretnim institucijama i na konkretnim poslovima. Da bi se materijalno-operativni elementi upravljanja zaštitom stare knjižnične građe mogli adekvatno provoditi, nužno ih je metodološki dobro osmisliti i usmjeriti. U tom pogledu osobito je važno ispitivanje stanja fonda kako u kvalitativnom, tako i u kvantitativnom smislu. Upravo ispitivanje stanja fonda nužan je predujet za učinkovito poduzimanje svih daljnjih koraka i tomu se treba posvetiti posebna pažnja. Jedan od ključnih elemenata u zaštiti stare knjižnične građe jest i kulturološko-društveni element. On podrazumijeva vrednovanje i uži odabir građe za čuvanje i zaštitu, ali isto tako i interakciju poduzetih aktivnosti i vrijednosti stare knjižnične građe u kontekstu svrhe njezine zaštite. Tako primjerice pored zaštite cjelokupne nacionalne baštine kao temeljne svrhe zaštite stare knjižnične građe postoji još niz mogućnosti korištenja tom građom u edukativne i istraživačke svrhe, što svakako treba imati na umu prilikom osmišljavanja upravljanja i organizacije zaštite.

Kako je prethodno navedeno, ispitivanje stanja fonda ključno je polazište za planiranje koraka koji se poduzimaju u zaštiti stare knjižnične građe (Darling 1993: 16). Metodološki gledano, jedna od aktivnosti koja se može poduzeti jest opisivanje stanja fonda ili zbirke u nekoj instituciji (Eden 1999; Matthews 1995: 227; Walker 2003: 274). Takav opis treba sadržavati bibliografske elemente, ali i kvalitativni opis stanja pojedinačnih primjeraka građe. Svrha i metodologija prikupljanja podataka trebaju biti organizirane tako da se brzo i učinkovito dođe do informacija čijom će se obradom steći uvid u opće stanje fonda, vrste materijala stare knjižnične građe te glavne uzročnike oštećenja (Benchmarks in Collection Care 2002: 11). Ovdje se nameće pitanje koliko je potrebno poznavati tematiku zaštite knjižnične građe, specifična svojstva materijala te uzročnike oštećenja da bi se opće stanje određenog fonda moglo kvalitetno opisati? Iako postoje brojni elementi u opisu stanja fonda, potrebno je pronaći jednostavan i učinkovit način kako bi se prikupili najkorisniji podaci te kako bi to moglo napraviti knjižnično osoblje bez posjedovanja specifičnih znanja o zaštiti knjižnične građe. Ovi podaci temeljno su polazište koje usmjerava aktivnosti u upravljanju i organizaciji zaštite. Stanje fonda moguće je opisati popunjavanjem tablice s pomno odabranim elementima (prilog 2). Ovako koncipirana tablica omogućuje brz i učinkovit način prikupljanja informacija o fondu, a dodatnu kvalitetu predstavlja jednostavnost kojom je moguće ispuniti traženo. Ispunjavanjem tih podataka dobiva se uvid u prevladavajuću vrstu stare knjižnične građe u fondu, prevladavajuću vrstu materijala te tehniku zapisa, tip i mjesto oštećenja stare knjižnične građe, prevladavajuće uzročnike oštećenja te ukupni intenzitet oštećenja. Analiza tako prikupljenih podataka omogućuje uvid u glavni uzrok problema te jasniju spoznaju troše li se postojeći resursi na ispravan način. Ako se primjerice uvidom u prikupljene podatke utvrdi da je većina

SIGNATURA _____

VRSTA KNJIŽNIČNE GRAĐE

knjiga (opseg _____) rukopis novine crtež / grafika
zemljopisna karta ostalo _____

VRSTA MATERIJALA (označiti sve prepoznate materijale jedinice građe)

papir koža pergamena karton ljepenka
drvo tekstil metal ostalo _____

TEHNIKA ZAPISA

tisak olovka tinta tuš ostalo _____

TIP I MJESTO OŠTEĆENJA

hrbat

zaderano zgužvano promijenilo boju mrlje nedostaju dijelovi
odvojen od knjižnog bloka ostalo _____

knjižni blok/listovi

zaderano zgužvano promijenilo boju mrlje nedostaju dijelovi
slijepljeni listovi ostalo _____

korice

zaderano zgužvano promijenilo boju mrlje nedostaju dijelovi
odvojene od hrpta ostalo _____

UZROČNIK OŠTEĆENJA

kukci plijesan vlaga svjetlost prašina
atmosferska zagađenja čovjek glodavci ostalo _____

UKUPNI INTENZITET OŠTEĆENJA

neoštećeno malo oštećeno umjereno oštećeno
jako oštećeno potpuno oštećeno

Datum: _____

Obrazac ispunio/la: _____

fonda stare knjižnične građe u nekoj ustanovi oštećena od vlage, ulaganje u kontrolu mikroklimatskih uvjeta u spremištu znatno je razumnije i učinkovitije od ulaganja u restauraciju pojedinačnih primjeraka.

Ispitivanje stanja fonda stare knjižnične građe moguće je provesti i metodologijom izrade intervjua i/ili ankete, koji također daju podatke važne za upravljanje zaštitom. Njima možemo prikupiti informacije o provođenju mjera zaštite, dobiti uvid u način donošenja odluka i poimanje zaštite općenito te saznati koliko se zaštita uklapa u preostalo poslovanje ustanove. Isto se tako mogu prikupiti informacije o tome tko se unutar institucije bavi poslovima zaštite te koji koncept, pristup ili metoda prevladava u provođenju zaštite. Kako svako istraživanje na neki način doprinosi promoviranju određene problematike i osvješćivanju javnosti, tako i istraživanje problematike zaštite metodama intervjua i/ili ankete utječe na njeno preispitivanje i intenzivnije promišljanje.

Kao ogledni modeli koji mogu poslužiti primjerom u proučavanju te problematike razmotrit će se postojeća organizacija povijesnih novina na području grada Osijeka te organizacija zbirke starih i rijetkih knjiga knjižnice Franjevačkog samostana u Mostaru. Upravo ta dva naizgled različita modela odabrana su kao ogledni primjerci kako bi se istaknula važnost promišljanja vrste i karaktera fonda stare knjižnične građe te potrebe za njenim korištenjem. Postojeće stanje i trenutni pristupi zaštiti tih vrsta stare knjižnične građe poslužit će kao polazište za promišljanje koraka koji se mogu poduzeti u boljem i učinkovitijem očuvanju ovog konkretnog dijela baštine, ali i poslužiti kao svojevrsna podloga za daljnju razradu i primjenu na slične primjere.

Povijesne novine specifična su vrsta građe koja iz više razloga može poslužiti kao model proučavanja upravljanja i organizacije zaštite. Njihova zaštita predstavlja izazov i u materijalnom i u sadržajnom smislu. Materijalno gledano, povijesne novine podložne su iznimno brzom propadanju, a najčešće su vrlo zanemarena vrsta građe u knjižnicama kada je u pitanju zaštita. Važan su i vrlo tražen izvor informacija u različitim istraživanjima, od povijesnih do socioloških, kulturoloških, jezičnih i sl. (Horvat 2003: 10). Dakle temeljna svrha zaštite povijesnih novina treba biti u prvom redu usmjerena prema konceptu zaštite sadržaja, ali pritom ne treba zanemariti ni koncept zaštite izvornika kao dokumenta određene materijalne vrijednosti. U vidu treba imati i problematiku dostupnosti i korištenja zaštićenim novinama kao vrijednim povijesnim i znanstvenim izvorima, pogotovo sa stajališta krajnjih korisnika. Ako se tomu pridoda mukotrpan rad na pronalasku informacija rasutih u nizu brojeva novina i novinskih naslova te podložnost novina oštećenjima i brzom propadanju, kao i činjenica da je novinska građa u knjižnicama najčešće ona građa čija je zaštita daleko od prioriteta, postajemo svjesni mogućnosti nepovratnog gubitka vrijednog i jedinstvenog izvora informacija kao što su novine.

Najdragocjenija zbirka povijesnih osječkih novina nalazi se u Muzeju Slavonije Osijek. Hemeroteca Muzeja Slavonije sadrži više od tristo novinskih naslova tiskanih u Osijeku, ali i šire, među kojima su prve osječke novine *Der Volksredner für Vaterland und Gesetz* iz 1848. godine, *Esseker Lokalblatt und Landbote* iz 1864. godine, kao i *Esseker allgemeine illustrierte Zeitung* iz 1869. godine, jedne od prvih ilustriranih novina u Hrvatskoj (Vinaj 2000: 190). Novine pohranjene u Muzeju Slavonije imaju iznimnu lokalnu vrijednost za proučavanje povijesti i kulture grada Osijeka i okolice, ali i nacionalnu vrijednost. Kako bi se utvrdilo stanje novina te potencijalni planovi za njihovu zaštitu na području Osijeka te uvidjelo postoji li suradnja na planu očuvanja novina unutar baštinskih institucija grada Osijeka (i na kojoj osnovi), provedeni su intervjui s voditeljima baštinskih institucija grada Osijeka – u Muzeju Slavonije Osijek, Gradskoj i sveučilišnoj knjižnici Osijek te Državnom arhivu Osijek. Na temelju provedenih intervjua prikupljeni su podaci o stanju fondova povijesnih novina i pristupima njihovoj zaštiti. Intervjuom su obuhvaćena pitanja o samom fondu (naslovima povijesnih novina, jezicima, vremenskom razdoblju te potpunosti godišta), o uvjetima čuvanja i pohrane (spremištima, kontroli mikroklimatskih uvjeta, zaštitnoj ambalaži i sl.), o korištenju novinama (tko su korisnici, koliko se često novine koriste i na koji način, koriste li se izvornici, postoje li mikročitači, postoje li ograničenja u uporabi građe i sl.), o metodama zaštite novina te o prioritetima prema kojima se one odabiru za zaštitu. Također se nastojalo utvrditi postojanje suradnje i planova u zaštiti novina te uvidjeti na čemu se takva suradnja zasniva.

Temeljne prednosti takvog metodološkog pristupa očituju se u dobivanju uvida u ukupni kontekst suodnosa poduzetih mjera zaštite i poslovanja baštinske ustanove u kojoj je građa pohranjena. U konkretnom primjeru glavni je utvrđeni problem loše stanje novinskog fonda s jedne strane i velika potreba za korištenjem te građe s druge strane. Fondovi povijesnih novina pohranjeni su u neprikladnim spremištima bez zaštitne ambalaže, a koriste se u izvornom obliku. Velikim su dijelom oštećeni iako se građa nastoji zaštititi metodom restauracije te tehnikama uvezivanja i laminacije. Te mjere svakako nisu dostatne i primjer su parcijalnih aktivnosti. Iako se izrađuje i godišnji plan zaštite, sve te mjere nisu dovoljne za učinkovitu zaštitu. Dodatno formalno ograničenje predstavlja i činjenica da su najvrednije osječke novine smještene u muzeju, a ne u knjižnici. Unatoč svim nastojanjima u zaštiti knjižnične građe, muzejska ustanova nailazi na poteškoće koje proizlaze iz njezinog poslanja i formalnopravnog statusa. Noviji fond (novine koje se putem obveznog primjerka prikupljaju od 1950. godine) nalazi se u Gradskoj i sveučilišnoj knjižnici Osijek i vrlo je opsežan te neprimjereno pohranjen. Stoga treba što hitnije pristupiti osmišljavanju njegove zaštite. Državni arhiv u Osijeku ima zanemariv broj novina i one nisu u planu zaštite budući da se u toj instituciji prioritet stavlja na zaštitu arhivskog gradiva. Međutim ovdje su vrlo izražena očekivanja korisnika te je instituciji u interesu omogućiti im učinkovit pristup povijesnim novinama. U takvoj situaciji čini se razboritim tražiti mogućnosti smišljenog i organiziranog projekta zaštite lokalnih novina koji će na taj način pridonijeti

zaštiti nacionalnog novinskog korpusa. Iz provedenih intervjuova vidljiva je potreba uspostavljanja modela suradnje koji bi omogućio cjelovitu zaštitu lokalne pisane baštine čijem ostvarenju koordinirano mogu doprinijeti sve tri navedene institucije.

Drugi je primjer stara građa u knjižnici Franjevačkog samostana u Mostaru koja posjeduje najbogatiji fond u Hercegovini s preko 75 000 jedinica knjižnične građe. Radi se o vrijednoj građi (rukopisi, inkunabule, knjižne zbirke religiozna i svjetovna karaktera i dr.) koja svjedoči o interesima i obrazovnim naporima franjevaca na tim prostorima. Najveći dio fonda predstavljaju filozofsko-teološka djela na klasičnim i živim stranim jezicima. Posebno je vrijedna zbirka rukopisa i knjiga na orijentalnim jezicima s impresumima od 15. stoljeća do danas (Nikić 1994). Kao u većini samostanskih knjižnica, i u ovoj je knjižnici pristup fondu bio zatvoren. Međutim knjižnica je započela obnavljanje 2005. godine s namjerom da se otvori javnosti i omogući upotrebu svoje građe za obrazovanje i istraživanje. Oštećenja fonda dogodila su se zbog izloženosti knjižnice ratnim nedaćama, poplavama i drugim nepogodama, a znatan broj jedinica toliko je oštećen da zahtijeva hitnu sanaciju. Osobito su zamjetna oštećenja izazvana prašinom, djelovanjem kukaca, vlagom i pohranom u neadekvatnim mikroklimatskim uvjetima. Uspoređujući tu zbirku s navedenim primjerom zbirke povijesnih novina uočava se bitna razlika u materijalnim i sadržajnim karakteristikama tih zbirki koje imaju zajednički nazivnik stara knjižnična građa. U ovom je slučaju iznimno važno provesti ispitivanje stanja fonda kako u materijalnom (vrste građe, vrste materijala, vrste i uzročnika oštećenja i sl.), tako i u sadržajnom smislu, što metodama intervjuova i/ili ankete ne bi bilo moguće.

Na dijelu zbirke iz fonda ove knjižnice (zbirka *Vetustiora* u kojoj se nalazi građa tiskana od 1835. do 1900. godine) primijenjena je metoda opisa stanja fonda upotrebom ranije opisane tablice (prilog 2). Analizom podataka može se utvrditi da se radi o tiskanim knjigama većeg opsega i da je prevladavajuća vrsta materijala papir uz uveze od kože, pergamene i ljepenke. Odabrani dio fonda oštećen je uglavnom na svim dijelovima knjige (hrbat, knjižni blok te korice), a oštećenja se mogu svrstati u kategorije 'zaderano', 'zgužvano', 'promijenilo boju' i 'mrlje'. Najčešći su uzročnici oštećenja vlaga, svjetlost, prašina i čovjek. Ukupni intenzitet oštećenja odabranog uzorka knjiga kreće se od 'malo' do 'umjereno'. Primjenom navedene metodologije dobiveni su podaci koji mogu poslužiti za izradu detaljnog plana koji uključuje prioritete u poduzimanju mjera zaštite. U prvom je redu potrebno smjestiti građu u povoljne mikroklimatske uvjete kako bi se spriječilo daljnje propadanje, što je djelomično i učinjeno. Nadalje je pak analizom uočen velik broj mehaničkih oštećenja nastalih zbog neprimjerene pohrane i prethodnog nestručnog rukovanja građom. U tom pogledu potrebno je učiniti dodatne napore u edukaciji korisnika te građe, s obzirom da je plan obnovljenu knjižnicu otvoriti javnosti u istraživačke svrhe. Jedna od temeljnih prednosti primjene te metodologije jest mogućnost grupiranja prikupljenih podataka o oštećenjima i vrstama materijala koji omogućuju jasnije sagledavanje cjelokupnog fonda. Naime iz prikupljenih podataka moguće je oblikovati svojevrsnu bazu podataka

o stanju fonda („katalog stanja fonda“) pomoću koje se jednostavnije i učinkovitije mogu planirati i organizirati daljnji koraci u zaštiti, a vrlo se lako može uočiti npr. broj jedinica građe koja ima oštećen hrbat, zgužvane stranice, slijepljene listove i sl. Može se zaključiti da ti podaci, koji su podloga u materijalno-operativnom elementu upravljanja i organizacije zaštite, predstavljaju izvrsno polazište za uspostavljanje suodnosa s drugim elementima upravljanja i organizacije zaštite, ali i za interakciju sa svim ostalim razinama na kojima valja poduzimati aktivnosti vezane uz zaštitu stare knjižnične građe.

Zaključak

Stara knjižnična građa dio je ukupnog korpusa nacionalne pisane baštine i njezina bi zaštita trebala biti visoko na listi prioriteta u očuvanju baštine kao nositelja identiteta naroda. Učinkovito upravljanje i dobra organizacija zaštite ključni su preduvjeti za postizanje kvalitetnih rezultata zaštite stare knjižnične građe. Pojam stare knjižnične građe višeznačan je i valja ga promatrati s više aspekata. Ta višeznačnost ne proizlazi samo iz različitih tumačenja pojma 'staro' već i iz brojnih sadržajnih i materijalnih razlika u građi koju smatramo knjižničnom. Bez obzira na te različitosti te na višeznačnost i slojevitost navedene problematike, potrebno je jasno definirati temeljna polazišta i postavke koje trebaju biti univerzalne. U tom je smislu vrlo značajno proučavanje zaštite stare knjižnične građe s terminološkog i metodološkog aspekta. Proučavanje zaštite stare knjižnične građe u svjetlu razjašnjavanja temeljnih pojmova koji se susreću u toj problematici doprinosi jasnijem sagledavanju i pozicioniranju navedene problematike unutar cjelokupnog konteksta djelovanja baštinskih ustanova. Isto tako pravilno tumačenje temeljnih pojmova predstavlja polazište za daljnje planiranje i provedbu zaštite stare knjižnične građe. Terminološka razrada pojmova te problematike nema samo terminološko-jezični značaj već rezultira uspostavom 'terminološke vertikale' iz koje je jasno vidljiv hijerarhijski odnos temeljnih pojmova u odnosu na ukupnost mjera koje je moguće poduzeti u zaštiti stare knjižnične građe. Iz tog hijerarhijskog odnosa može se dobiti jasan uvid u svrsishodnost poduzimanih aktivnosti. S obzirom na sveobuhvatnost i složenost te problematike, vrlo su važne i metodološke postavke kako u planiranju aktivnosti zaštite stare knjižnične građe, tako i u njezinom proučavanju. Ranije spomenute sadržajne i materijalne različitosti oblika knjižnične građe zahtijevaju pomnu razradu metodologije njezinog proučavanja. S tog gledišta ključnim se pokazuje ispitivanje stanja fonda kojim se može dobiti uvid u kvantitativne i kvalitativne karakteristike ispitivanog fonda. Metodologiju ovog ispitivanja valja prilagoditi vrsti stare knjižnične građe, što zahtijeva dobro razumijevanje čitavog niza njezinih karakteristika i usko je povezano s poslanjem i funkcijom institucije u kojoj se ispitivanje želi provesti. Kvantitativno i kvalitativno opisivanje stanja fonda jedna je od metoda koja može dati vrlo kvalitetan uvid u njegovo stanje. Takav opis treba sadržavati bibliografske elemente, ali i kvalitativni opis stanja pojedinačnih

primjeraka građe. Svrha i metodologija prikupljanja podataka trebaju biti organizirane tako da se brzo i učinkovito dođe do željenih informacija. Ponuđeni model opisa stanja pomoću tablice s pomno odabranim elementima predstavlja jedan od mogućih načina prikupljanja podataka, a njegove glavne prednosti očituju se upravo u jednostavnosti, brzini i učinkovitosti. Taj je model primjenjiv na knjižni fond, dok se kod ispitivanja stanja novinskih fondova učinkovitima pokazuju metode intervju a i/ili ankete. Tim metodama mogu se prikupiti informacije o provođenju mjera zaštite, može se dobiti uvid u način donošenja odluka i poimanje zaštite općenito te saznati koliko se zaštita uklapa u ostalo poslovanje ustanove i tko se unutar institucije bavi poslovima zaštite.

Iz prethodno navedenoga vidljivo je da je promišljanje i proučavanje zaštite knjižnične građe općenito, a posebno stare knjižnične građe, s terminološkog i metodološkog aspekta važno za učinkovito upravljanje i dobru organizaciju zaštite. Krajnji je cilj svih tih nastojanja dugoročno očuvanje i iznalaženje boljih mogućnosti korištenja starom knjižničnom građom.

Literatura

- Beagrie, N. and M. Jones. 2002. *The preservation management of digital material handbook*, <http://www.dpconline.org/graphics/handbook/>
- Benchmarks in collection care: for museums, archives and libraries. 2002. <http://www.collectionslink.org.uk/assets/userfiles/index.php?file=000107.pdf>
- Cloonan, M. 1993. *Organizing preservation activities*. Washington: Association of Research Libraries.
- Darling, P. 1993. *Preservation planning program: an assisted self-study manual for libraries*. Washington: Association of Research Libraries.
- Eden, P., J. Feather and G. Matthews. 1994. Preservation and library management: a reconsideration. *Library Management* 15 (4): 5 – 11.
- Eden, P., N. Bell, N. Dungworth and G, Matthews. 1999. Developing a method for assessing preservation needs in libraries. *Library Management* 20 (1): 27 – 34.
- Feather, J. 2007. Introduction: principles and policies. In *Managing preservation for libraries and archives: current practice and future developments*, edited by J. Feather, 1 – 27. London: Ashgate.
- Foot, M. 2001. *Building blocks for a preservation policy*. London: National Preservation Office, The British Library, <http://www.bl.uk/services/np0/np08.pdf>
- Horvat, J. 2003. *Povijest novinstva Hrvatske 1771. – 1939*. Zagreb: Golden marketing, Tehnička knjiga.

- IFLA-ina načela za skrb i rukovanje knjižničnom građom*. 2003. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo.
- Katić, T. 2007. *Stara knjiga: bibliografska organizacija informacija*. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo.
- Matthews, G. 1995. Surveying collections: the importance of condition assessment for preservation management. *Journal of Librarianship and Information Science* 27 (4): 227 – 236.
- Merrill-Oldham, J., C. Morrow and M. Roosa. 1991. *Preservation program models: a study project and report*. Washington: Association of Research Libraries.
- Nikić, A. 1994. *Iz povijesti knjižnica*. Mostar: Franjevačka knjižnica.
- Vinaj, M. 1998. *Povijest osječkih novina: 1848. – 1945.: katalog izložbe*. Osijek: Muzej Slavonije.
- Vinaj, M. 2000. Hemeroteka Muzeja Slavonije: knjižnično i muzejsko blago. U 2. i 3. seminar *Arhivi, knjižnice, muzeji: mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture: zbornik radova*, uredile M. Willer i T. Katić, 187 – 194. Zagreb : Hrvatsko muzejsko društvo.
- Walker, A. 2003. Preservation assessment surveys: an interdisciplinary approach. *Liber Quarterly* 13: 273 – 280.

Summary

Terminological and methodological aspects in investigating the preservation of rare library materials

The aim of this paper is to provide a detailed insight into the issues of preserving rare library materials, and contribute to the possibilities of organizing and managing their continuous preservation, availability and use. The preservation of library materials is a complex issue that can be viewed from different aspects. This paper discusses the basic terminology that is used, with the special focus on rare library materials. The preservation of rare library materials is a seemingly simple and clear term, yet it calls for a more detailed consideration and questioning. The preservation of library materials, in addition to basic issues such as what should it be preserved from, who preserves it, etc., presupposes the establishment of clear links with the mission, functions, framework and the way the institution does its business. The aim of the preservation and all related activities, as well as a full understanding of responsibility, is crucial for the efficient preservation of rare library materials as part of written heritage. The paper presents the concepts and approaches to the protection of library materials in relation to specific methods, techniques and procedures. The preservation of library materials may be viewed at different levels that are intertwined through all

concepts and approaches, and this issue is analyzed thoroughly. There is wide range of library materials that are considered as rare. These materials consist of numerous and varied matters that have different durability and characteristics. The criteria of age, value and rarity are also subject to terminological re-examination and should be defined as clearly as possible. Among the important elements in the entire process of preserving rare library materials are management and organization mechanisms. The measures that are undertaken in order to achieve the quality and efficient preservation of rare library materials must be managed purposefully and organized in detail. The efficient management and good organization of preservation presupposes a systematic and comprehensive approach applicable independent of the type of institution or type of material. The management and organization issues concerning the preservation of rare library materials is shown as an overview of their most important elements, with a critical evaluation of the most important achievements in theory in practice. The methodological aspect is also very important in investigating the preservation of rare library materials.

The special emphasis is placed on the systematic investigation of the status of library holdings and the possibilities offered by the qualitative and quantitative description of holdings on the one hand, and the possibilities offered by the methods of interview and/or questionnaire on the other. Several practical examples that may serve as test models in the approach to this issue have been analyzed.

The existing organization of the collection of historical newspapers from the city of Osijek area, and the organization of the collection of old books in the library of the Franciscan monastery in Mostar in relation to their status and protection activities have also been discussed. By comparing these models a significant difference in the material and content characteristics of the analyzed rare library holdings have been identified. This difference calls for the use of different methodologies for investigating the condition of the holdings. The information on the condition of the library holdings and approaches to their preservation serve as a starting point for planning further steps for the efficient preservation of rare library materials. The insights into the problem of preservation presented in this paper should be understood as a foundation for further implementation on similar examples.

KEY WORDS: preservation of library materials, rare library materials, rare books, historical newspapers, organization and management of preservation, description of the condition of library holdings.